

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΠΡΟΥΝΟ

Έργα : G. Bruno, Opere italiane, 2 ed., t. 1 - 3, Bari 1925 - 1927 ; Opera latine conscripta publicis Sumptibus edita, v. 1 - 3, Napoli 1879 - 1891.

Για τὸν Μπροῦνο

ΕΝΓΚΕΛΣ ΦΡ. : „Διαλεκτική τῆς Φύσης“.

ΒΑΚΩΝ

Έργα : Ὁλοκληρωμένη ἔκδοση σὲ 14 τόμους. Λονδίνο 1857 - 1874.

Για τὸν Βάκωνα

ΜΑΡΞ Κ. : „Τὸ Κεφάλαιο“, τόμος 1ος, κεφάλ. 24.

» : „Ἡ Ἁγία Οἰκογένεια“.

ΕΝΓΚΕΛΣ ΦΡ. : „Ἡ ἀνατροπή τῆς Ἐπιστήμης ἀπὸ τὸν κύριο Εὐγένιο Ντύριγκ“ («Ἀντι - Ντύριγκ»).

» : „Διαλεκτική τῆς Φύσης“.

ΜΠΕΡΚΛΕΥ

Για τὸν Μπέρκλεϋ

ΛΕΝΙΝ Β. Ι. : „Ματεριαλισμὸς καὶ Ἐμπειριοκριτικισμὸς“.

» : „Φιλοσοφικά τετράδια“, Μόσχα - Λένινγκραντ 1947.

ΣΤΑΛΙΝ Ι. Β. : „Ἀναρχισμὸς ἢ Σοσιαλισμὸς ;“.

» : „Διαλεκτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὕλισμὸς“, Μόσχα 1950.

ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ

Ἔργα :

- Voltaire, F. M. A. : Oeuvres complètes, sous la réd de P. A. C. de Beaumarchais, v. 1 - 70, Kehl, 1784 - 87.
- » : Oeuvres, sous la réd. de L. Moland, v. 1 - 52, Paris, 1877 - 82.
- (Στὰ Ρωσικά) : Ἐκλογή ἔργων, Μόσχα, 1941.
- » : Φιλοσοφικά διηγήματα καὶ ἀφηγήσεις, ἀναμνήσεις καὶ ἀβελλοὶ, τόμ. 1 - 2, Μόσχα - Λένινγκραντ, 1931.
- » : Ἡ παρθένος τῆς Ὁρλεάνης, μετάφραση Μ. Α. Λοζίνσκη, Μόσχα - Λένινγκραντ, 1935.
- » : Φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, μετάφραση Β. Α. Ζαΐτσεφ, Πετρούπολη, 1868.
- » : Ἱστορία τοῦ Καρόλου ΙΒ', βασιλιᾶ τῆς Σουηδίας, τόμ. 1 - 2, Πετρούπολη, 1909.
- » : Ἱστορία τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου Πέτρου, τόμ. 1 - 2, Μόσχα, 1909.
- » : Ἱστορία τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', τόμ. 1 - 4, Μόσχα, 1909.

Γιὰ τὸν Βολταῖρο

Μελέτες :

- ΝΤΕΡΖΑΒΙΝ, Κ. Ν. : Βολταῖρος, Μόσχα, 1946 (μὲ βιβλιογραφία).
- Βολταῖρος : Ἄρθρα καὶ ὕλικό, μὲ τὴν ἐποπτεία τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Β. Π. Βόλγκιν, Μόσχα - Λένινγκραντ, 1946.
- » : Ἄρθρα καὶ ὕλικό (ἔργασίες ἐπιστημονικῆς ἀφιερωμένες στὸ Βολταῖρο ἀπὸ τὰ 1994 - 1944), Λένινγκραντ, 1947.
- ΚΟΣΜΙΝΣΚΗ, Ε. Α. : Ὁ Βολταῖρος καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη, «Νέα τῆς Ἀκαδημίας ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ. Σειρὰ ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας», 1945, Νο 1.
- ΒΟΛΓΚΙΝ, Β. Π. : Ὁ Βολταῖρος - ἱστορικός, «Ἱστορικὸ ἡμερολόγιο», 1945, βιβλίο 4.
- ΣΑΧΟΦ, Α. Α. : Ὁ Βολταῖρος καὶ ἡ ἐποχὴ του, Πετρούπολη, 1907.
- BARR, M. M. H. : A bibliography of writings on Voltaire, 1825 - 1925, New York, 1929.
- Bengesco, G. : Bibliographie des oeuvres de Voltaire, v. 1 - 4, Paris, 1882 - 90.

A. F. IWASTSCHENKO

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΠΑΤΡΟΝ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

BYRON, George Noel Gordon (1788 - 1824), Άγγλος ποιητής, σπουδαίος σημασίας εκπρόσωπος του επαναστατικού Ρωμαντισμού του 19ου αιώνα.

Η επαναστατική κατεύθυνση του Άγγλικού Ρωμαντισμού των πρώτων δεκαετηρίδων του 19ου αιώνα, υπήρξε συνέπεια της ασυνήθους δξύνσεως των κοινωνικών αντιθέσεων εις την Άγγλίαν, καθώς και των πρώτων αγώνων της εργατικής τάξεως τους οποίους είχε προκαλέσει η βιομηχανική επανάσταση. Σάν ένα κόκκινο νήμα ξετυλίγονται οι δλοένα και πιό ισχυρές εργατικές ταραχές — από την εξέγερση των εργατών στο Νότινγκαμ (1800) ως τις αίματηρες συγκρούσεις μεταξύ ύφαντουργών και επιχειρηματιών στο Μάντσεστερ (1808), από τις άπεργίες των έτων 1810 και 1811 ως τὸ μαζικὸ κίνημα των Λουδδιτών που κατάστρεψαν τις μηχανές στο Σέφφιλντ, στο Λήντς, στο Στόκπορτ, στο Μάντσεστερ και στο Γιορκσάιρ. Οι λαϊκές ταραχές πολλαπλασιάζονταν παίρνοντας τεραστία έκταση και ὄρμητικότητα. Έκτός απ' αυτές τις βασικές αντιράσεις — τις ταξικές αντιθέσεις — εις την Άγγλίαν δξύνονταν οι άλλυτες, έξ αίτίας των κεφαλαιοκρατικών συνθηκών, έθνικές (καταπίεση των Ίρλανδών), άποικιακές (ήττες στον πόλεμον έναντίον της Αμερικῆς), έσωτερικοπολιτικές (τὸ διεφθαρμένο κοινοβουλευτικὸ σύστημα) και θρησκευτικές (καταπίεση των καθολικών) αντιθέσεις. Οι λαοί της γηραιᾶς Εὐρώπης κινητοποιούνταν και ξεσηκώνονταν στην Ίταλία, στην Ίσπανία και στην Ελλάδα, για νά άγωνιστοῦν έναντίον του ξένου ζυγοῦ και της φεουδαρχικής αντιδράσεως. Αὐτή την ὄψη παρουσίαζε η ιστορική κατάσταση που έφερε στο προσκήνιο τὸν επαναστατικὸ Ρωμαντισμὸ στην Άγγλία και που τοῦ έδωσε την ασυνήθιστης ὄρμητικότητας, πολυπλοκότητας και δραματικότητας έκφρασή του.

Ο Μπαίρον γεννήθηκε στις 22 Ίανουαρίου 1788, στο Λονδίνο, από παλαιά, αλλά πτωχευμένη άριστοκρατική οίκογένεια. Σπούδασε

στο κολλέγιο του Χάρροου και, αργότερα, στο πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ. Ο πρώτος τόμος ποιημάτων του «*Ωρες άργίας*» έξεδόθη στα 1807 και στα 1809 ή σάτυρα «*Άγγλοι Βάρδοι και Σκωττοι κριτικοί*», σαν απάντηση εις την κριτική που ειχεν άσκηθει στα ποιήματά του. Στρεφόταν εναντίον του αντιδραστικού Ρωμαντισμού των Λακιστών (των ποιητών της «*Lake-School*»), που ειχαν απαρνηθει τα ιδανικά των Διαφωτιστών για να έξυμνήσουν το κοινωνικό καθεστώς που κυριαρχούσε και την Έκκλησία. Ολόκληρο το έργο του Μπάιρον είναι διαποτισμένο από έναν αδιάλλακτον πνευματικόν άγώνα εναντίον της λογοτεχνικής και πολιτικής αντιδράσεως. Με το έργο του Μπάιρον έκαναν την είσοδό τους θέματα μεγάλης πολιτικής σημασίας εις την Άγγλικήν Ποίηση.

Το 1809 ο Μπάιρον επιχείρησε ένα ταξίδι στην Μεσόγειο, που τον έφερε στην Πορτογαλία, στην Ίσπανία, στην Άλβανία, στην Ελλάδα και στην Τουρκία. Το 1811 ο ποιητής επέστρεψε στην πατρίδα του, όπου και έδημοσίευσε τα δύο πρώτα άσματα του ποιήματός του «*Το προσκύνημα του Τσάιλντ Χάρολντ*» (1812), γραμμένα κάτω από την έντύπωση του ταξιδιού.

Τα δυο πρώτα άσματα του «*Τσάιλντ Χάρολντ*» αυτού, αντανακλούν, στα κυριώτερα χαρακτηριστικά τους, την άγγλική κοινωνική ζωή και τη ζωή των λαών της Ευρώπης, με τους όποιους ειχε ρθει σ' έπαφή, κατά την διάρκεια του ταξιδιού του, ο ποιητής. Οι ποικιλόμορφες και λεπτομερείς παρατηρήσεις που έκανε ο Μπάιρον δίδουν έλευθερία και πλάτος στην εκδίπλωση της άφηγήσεως. Στο πρόσωπο του Τσάιλντ Χάρολντ γεννιέται, πρώτη φορά στην ποίηση του Μπάιρον, ο τύπος του «*άνήσυχου, του κατατροχωμένου από άνία ταξιδευτή*». Ο ήρωας του Μπάιρον είναι προικισμένος με μιάν άγρυπνη συνείδηση της κενότητας και της άχρηστίας της ύπάρξεως της προνομιούχου κοινωνικής τάξεως. Το θέμα της αναζητήσεως ενός «*άλλου περιβάλλοντος*», που δίδει στο ποίημα το πάθος του, διαμορφώνεται προς δυο κατευθύνσεις : από τη μιá στρέφεται προς την άρμονικά όμορφη και σωτήρια φύση κι από την άλλη προς την πηγή ήθικης δυνάμεως και υγιούς απλότητας : σε λαούς οι όποιοι μάχονται για την τιμή και την έλευθερία τους. Ο Μπάιρον έξυμνει τους λαϊκούς ήρωες της Ίσπανίας, που, με το όπλο στο χέρι, ξεσηκώνονται εναντίον των ναπολεοντείων κατακτητών κι απευθύνει προς τους "Έλληνες το φλογερό προσκλητήριό του ν' αποτινάξουν τον ζυγό των καταπιεστών τους. Το νέο και επίκαιρο του περιεχομένου, ή κοινωνική σημασία των ζητημάτων που προβάλλονται και ο λυρικός πλοῦτος έξηγούν τη μεγάλη

ἐπιτυχία τῶν πρώτων ᾠσμάτων τοῦ ποιήματος. Ἀκόμα καὶ οἱ ἀντιδραστικοὶ κριτικοὶ δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀμφισβητήσουν τὸ ταλέντο τοῦ Μπάιρον.

Ἡ στάση τους, ὥστόσο, ἄλλαξεν ὅταν ὁ Μπάιρον, μὴ ἀρκούμενος στὸ ξεμασκίρεμα τῆς τυραννίας εἰς τὶς ξένες χῶρες, ἔστρεψε τὴν διαμαρτυρία του ἐναντίον αὐτῆς τούτης τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Ἐχοντας ἐνηλικιωθεῖ, ὁ Μπάιρον κατέλαβε τὴν θέση του στὴν Βουλὴ τῶν Λόρδων, σύμφωνα μὲ τὰ κληρονομικὰ δικαιώματά του. Ὁ πρῶτος λόγος του (1812) στρεφόταν ἐναντίον τοῦ νομοσχεδίου ποὺ ὄριζε τὴν θανατικὴ ποινὴ γιὰ τοὺς Λουδδίτες· γιὰ τοὺς ἐργάτες, δηλαδή, ποὺ κατέστρεφαν τὶς νεοεισαγόμενες μηχανές, ἐπειδὴ σ' αὐτὲς δὲν ἔβλεπαν παρὰ τὴν αἰτία τῆς ἀνεργίας καὶ τῆς φτώχειας τους. «Ὁ σίδηρος καὶ τὸ αἷμα ἦταν σὲ θέση ποτὲ νὰ ἐπουλώσουν τὶς πληγὲς ἐξαιθλιωμένων καὶ πεινασμένων ἀνθρώπων;» ἐρώτησεν ὁ νεαρὸς ρήτορας ὀργισμένος. Ὑστερα ἀπὸ τὸν λόγο του αὐτό, ὁ Μπάιρον μίλησε ἄλλη μιὰ φορὰ ἀκόμη στὴ Βουλὴ τῶν Λόρδων καὶ αὐτὸ γιὰτὶ εἶχε ἀποκτήσει τὴν πεποίθησιν πὼς μέσα σ' αὐτὸ τὸ «γηροκομεῖο» βασιλευσαν ἡ «ληθαργία τῆς ἀνίας» καὶ ἡ «δωροδοκία», καὶ ἀνιφάσισε «νὰ μὴ λάμψη πιά σ' αὐτὴ τὴν θεατρικὴ σκηνή», στὸ μέλλον.

Οἱ πρῶτοι λόγοι τοῦ Μπάιρον γιὰ ἐπίκαιρα τρέχοντα ζητήματα ὑπῆρξαν ὥστόσο ἀποφασιστικοὶ γιὰ τὸν μελλοντικὸ χαρακτήρα τῶν ἔργων του. Ἀρχισε νὰ ἐκφράζη σὲ στίχους τὶς πολιτικὲς ἀπόψεις του, οἱ ὁποῖες προκάλεσαν θύελλα ἀγανακτήσεως μεταξὺ τῶν «πουλημένων κονδυλοφόρων» τῆς κυβερνήσεως. Στους Λουδδίτες ὁ Μπάιρον ἀφιέρωσε δυὸ ποιήματά του, τὴν «Ode to the Framers of the Frame Bill» καὶ τὸ «Song for the Luddite» καὶ ἀκόμα πολλὰ ἐπιγράμματα γιὰ ἀντιδραστικοὺς πολιτικοὺς κ. ἄ.

Πλάι στὰ λαϊκὰ ποιήματα πολιτικοῦ χαρακτήρος, ὁ Μπάιρον ἔγραψε, σ' ἓνα χρονικὸ διάστημα τριῶν ἐτῶν (1813 - 1816) τὰ γνωστὰ ὡς ἀνατολίτικα ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἐξέφραζαν ἐπίσης τὴν διαμαρτυρία του ἐναντίον τῆς πραγματικότητος τοῦ καιροῦ του: τὸν «Γκιαούρ» (1813), τὴν «Μνηστὴ τῆς Ἀβύδου» (1813), τὸν «Κουρσάρο» (1814), τὸν «Λάρα» (1814), τὴν «Πολιορκία τῆς Κορίνθου» (1816), καὶ τὴν «Παριζίνα» (1816). Στὰ Ἀνατολίτικα ποιήματα ποὺ ἔγραψε ὁ Μπάιρον τὸν καιρὸ ποὺ ἡ ἀντίδραση μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀγγλία εἶχε γίνει ἰσχυρότερη, ἀπορρίπτονται ὅλοι οἱ νέοι θεσμοὶ τῆς ἐποχῆς του. Ἡ μορφή τοῦ ἀπόβλητου, τοῦ μοναχικοῦ, ποὺ ἔχει ἀπαρνηθεῖ τὰ πάντα, ἦρωα τῶν Ἀνατολίτικων ποιημάτων τοποθετεῖται ἀντιμέτωπη σ' ὀλόκληρη τὴν κοινωνία. Στὰ ποιήματα αὐτὰ ὁ λεγόμενος βυζαντινὸς

ήρωας, ὁ ὁποῖος βλέπει τὴν διέξοδο μόνο στὴν ἀναρχικὴ προσωπικὴ ἐλευθερία, στὴν ἀδιάλλακτη, ὑπερήφανη μοναξιά, βρῆκε τὴν τέλεια ἔκφρασή του. Στους ἥρωες τῶν ποιημάτων ταιριάζουν ἀπόλυτα τὰ λόγια ποὺ εἶπε ὁ Μπιελίνσκι γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μπάιρον: «... εἶναι μιὰ ἀνθρώπινη προσωπικότητα ποὺ ἐπαναστατεῖ ἐνάντια σ' ὅλα καί, μὲς στὴν ὑπερήφανη ἀνάτασή της, χτίζει πάνω στὸν ἴδιο της τὸν ἑαυτό». Ὁ Πούσκιν ἔχει ἀποστερήσει τὸν ἀναρχισμό καὶ τὸν ἀτομικισμό τοῦ «βυρωνικοῦ ἥρωα» ἀπὸ τὴν αἴγλη του, στὴ μορφὴ τοῦ Ἄλέκου, τοῦ ποιήματός του «Τσιγγάνος». Ὁ μεγάλος ρώσσος ποιητής, ποὺ εἶχε διαλέξει ἕνα παρόμοιο θέμα, τὸ ἔλυσε κατὰ τρόπο ἀντίθετο ἀπὸ κεῖνον τῶν Ἀνατολίτικων ποιημάτων. Ἐδειξε τὴν μὴ ἠθικὴ φύση τοῦ ἔγωισμοῦ τῆς προσωπικότητας ἢ ὁποῖα πασχίζει ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον γιὰ τὴν προσωπικὴ της ἐλευθερία. «Μόνον γιὰ τὸν ἑαυτό σου θέλεις τὴν ἐλευθερία», λέει ὁ Πούσκιν μὲ τὸ στόμα τοῦ γέροντος τσιγγάνου του.

Μαντεύει κανεῖς, ὅτι πίσω ἀπὸ τὶς ἀδιάλλακτες διαμάχες τοῦ «ἥρωα» καὶ τοῦ «ὄχλου» κρύβονται οἱ κραυγαλέες κοινωνικὲς ἀντιθέσεις τῆς ἀγγλικῆς πραγματικότητας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τὰ ποιήματα αὐτὰ ὑπῆρξαν ἢ ἔκφραση μιᾶς πνευματικῆς κρίσεως, τὴν ὁποῖαν εἶχαν προκαλέσει ἢ πρακτικὴ ἀποτυχία τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἰδανικῶν τῆς ἀστικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Γαλλία καὶ ἢ δεσποτικὴ κυριαρχία τῶν «ἀδιαλλάκτων Τόριδων».

Τὸ ἔργο τοῦ Μπάιρον εἶναι ἤδη, αὐτὴ τὴν περίοδο, γεμάτο ἀπὸ ὀξεῖς ἀντιθέσεις. Ἀναρχικο - ἀτομικιστικὲς διαθέσεις περιπλέκονται σ' αὐτὸ μὲ κίνητρα ἑνὸς φλογεροῦ ἀστικοπολιτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, βαθιὰ ἀπογοήτευση καὶ ἀπελπισία γιὰ τὴν δυνατότητα κοινωνικῆς προόδου καὶ γιὰ τὸ νόημα τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως καθόλου μὲ πλήρη δυνάμει προσκλητήρια εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀντιδράσεως. Οἱ ἀντιθέσεις αὐτὲς ἔχουν τὴν καταβολὴ τους στὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν, ὅπως τὸ διετύπωσεν ὁ Ἐνγκελς, «πλάι σὲς ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν Εὐγενῶν, τῆς Μοναρχίας καὶ τῆς ἀστικῆς τάξεως, ὑπῆρχε καὶ ἡ γενικὴ ἀντίθεση τῶν ἐκμεταλλευτῶν καὶ τῶν ἐκμεταλλενομένων, τῶν ἀκτημόνων ἐργατῶν καὶ τῶν πλουσίων χασομέρηδων». Ἐχοντας κανένας ὑπ' ὄψει τοῦ τὴν γενικὴ τούτη ἀντίθεση, μπορεῖ νὰ σχηματίσῃ εὐκολώτερα μιὰν εἰκόνα τοῦ πάνω σὲ ποιάν ἀντικειμενικὴ ἱστορικὴ βάση ἀναπτύχθηκεν ἢ δημιουργία τοῦ Μπάιρον μ' ὅλες τὶς ὑποκειμενικὲς τῆς ἰδιαιτερότητες.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Μπάιρον στὴν κοινωνία καὶ στὴν λογοτεχνία, ἢ ὁποῖα εἶχε ἕνα ἐκδηλα πολιτικὸ χαρακτῆρα, ξεσήκωσε τὴν ἀντίδραση.

στική αγγλική κοινωνία έναντιόν του, πού πήρε αφορμή από την ρήξη τοῦ ποιητῆ με τὴν γυναίκα του γιὰ νὰ τοῦ κἀνη ἀνυπόφερη τὴν ζωὴ στὴν πατρίδα του. Ἔτσι, ὁ Μπάιρον ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψη τὴν Ἀγγλία (1816). Πῆγε στὴν Ἑλβετία, ὅπου συναντήθηκε μετὸν Σέλλεϋ καὶ μετὰ ἔζησε στὴν Ἰταλία (Βενετία, Ρώμη, Μπολόνια, Ραβέννα), ὅπου πήρε ἐνεργὸ μέρος στὸ ἐκεῖ ἐθνικὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τῶν Καρμπονάρων.

Τὸ ἔργο ποῦ σφράγισε τὸ πρῶτο στάδιο τῆς δημιουργίας τοῦ Μπάιρον καὶ ἀνοίξε τὸν δρόμο στὴν μεταγενέστερη ἐργασία του, ἦταν τὸ φιλοσοφικὸ δράμα τοῦ «Μάνφρεντ» (1817), ποῦ ἔγραψε εἰς τὴν Ἑλβετία καὶ στὸ ὁποῖο οἱ πεσσιμιστικὲς διαθέσεις του βροῦσαν τὴν ἠψηλότερην τραγικὴ ἔκφρασή τους. Στὸ βάθος τῆς ἀπαισιοδοξίας τοῦ ἥρωα εὐρίσκονται πρῶτα ὑφιστάμενες ἱστορικὲς αἰτίες: Τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἰδεώδη τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχαν πραγματοποιηθεῖ στὴν ἀποκρουστικὴν ἀστικὴν πράξη, καὶ ἡ αὔξησις τῆς φευδαρχικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀντιδράσεως. Ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ἀρχίζει ν' ἀμφιβάλλη γιὰ τὴν γονιμότητα αὐτῆς τούτης τῆς γνώσεως, ἣ ὁποία μόνον θλίψη φέρνει καὶ κλείνεται στὴν περήφανη μοναξιά του, γεμίτος περιφρόνησις γιὰ τὴν τύχη τοῦ λαοῦ ποῦ σπρώχνεται χαμηλὰ — στὴν «κοιλιάδα»—. Παράλληλα, ὅμως, ὁ Μάνφρεντ παραμένει φορέας μιᾶς ἀκλόνητης πνευματικῆς σταθερότητας, ποῦ καμιά ἀντίδρασις δὲ μπορεῖ νὰ κλονίσῃ. Στὸ ποίημα «Ὁ φυλακισμένος τοῦ Σιγιόν» (1816), ὁ Μπάιρον ἐξυμνεῖ τὸ θάρρος τοῦ πολίτου τῆς Γενεύης Μπονιβάρ (16ος αἰώνας), ὁ ὁποῖος εἶχε πάρει μέρος στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία τῆς πατρίδας του. Δὲν εἶναι τυχαῖο τ' ὅτι ὁ Μπάιρον τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ δημιούργησεν ἕναν Προμηθεά («Προμηθεύς»), τὴν ἐνσάρκωσις ἀλύγιστου θάρρους καὶ μεγάλης δυνάμεως θελήσεως εἰς τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ κάθε τι ποῦ «καταπιέζει τὴν ἀνθρωπότητα». Ὁ Μπάιρον ἐκθειάζει τὸν Προμηθεά, ὅπως τὸν Μάνφρεντ, σὰν παράδειγμα ἠθικοῦ μεγαλείου καὶ σταθερότητας. Τῆ φορὰν αὐτὴ ὕμνει τὸν ἥρωά του μετὰ στίχους σὰν τούτους ἐδῶ:

*Ἡ δύναμις τῆς καρτερίας σου, ὅμως,
τὸ πείσμα σου κ' ἡ ἀντίστασί σου, ἐκείνη,
π' οὐδ' ὁ οὐρανὸς ἢ ἡ γῆς δὲν τὸ μποροῦσαν
νὰ κάμψουνε, γιὰ μᾶς ἔχει ἀπομείνει
τὸ μέγιστον τῶν μαθημάτων ὄλων.*

Ἀπὸ τὰ λιγώτερο σημαντικὰ ἔργα τῆς δεύτερης περιόδου τῆς δημιουργίας τοῦ Μπαίρον μποροῦμε ν' ἀναφέρουμε μερικὰ ποιήματα : «τὸν Μαζέππα» (1819) καὶ «Τὸ νησί» (1823), καθὼς καὶ τὸ δράμα «Σαρδανάπαλος» (1821). Σημαντικὴ θέση στὴν δημιουργία τοῦ Μπαίρον κατέχουν τὰ λυρικά του ποιήματα, τὰ ὁποῖα πλημμυρίζουν βαθὺ αἴσθημα καὶ εἰλικρίνεια. Περίφημα εἶναι τὰ ποιήματά του «Μέσα μου νύχτωσε...» (μεταφρασμένο καὶ στὰ ρωσικὰ ἀπὸ τὸν Λιέρμοντωφ), «Στὴν ὁμορφιά της ἀλλάζει», «Στροφὲς στὴν Λύγουστα», «Ὅταν χωρίζαμε», «Χαῖρε» καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἡ μετατόπισή του στὴν Ἰταλία, ἡ ζωηρὴ καὶ δραστήρια συμμετοχή του στὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα κατὰ τῶν αἰστριακῶν καταπιεστῶν ἐκεῖ, ἡ ἐξέλιξη τοῦ καθοδηγούμενου ἀπὸ τὴν λαϊκὴν μάζαν ἀγῶνα στὴν Ἀγγλία, πού τὴν τύχη του ὁ Μπαίρον παρακολουθοῦσε προσεκτικὰ, ἀπὸ μακρὰ, — ὅλ' αὐτὰ κινούσαν τὸ ποιητικὸ του δαιμόνιο σὲ μιὰ νέα, ρωμαλέα ἀνθιση. Τὸ σπῆτι τοῦ ποιητῆ στὴν Ραβέννα χρησίμευε σὰν ὄπλοστάσιο γιὰ τοὺς Καρμπονάρους. Ὁ ποιητὴς ἐτοιμαζόταν νὰ πάρῃ ἄμεσα μέρος στὴν ἐξέγερση τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ κατὰ τῶν καταπιεστῶν του. Οἱ ἥρωες τοῦ Μπαίρον στὰ ἔργα τῆς ἰταλικῆς περιόδου τῆς δημιουργίας του, διακρίνονται γιὰ τὸ τιτανικὸ πάθος τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ των. Στὰ ποιήματα «Ἡ προφητεία τοῦ Ντάντε» (1821) καὶ «Ὁ θρῆνος τοῦ Τάσσο» (1817), στὴν «Ὁδὴ στὴν Βενετία» (1819) καὶ στὸ τέταρτο ἄσμα τοῦ «Τσάιλντ Χάρολντ» ὁ ποιητὴς δίδει νέα ζωὴ σὲ εἰκόνες ἀπὸ τὸ μεγάλο παρελθὸν τῆς Ἰταλίας γιὰ νὰ ἐνθουσιάσῃ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς συγχρόνους του σ' ἓναν μέχρι αὐταπαρνήσεως ἀγῶνα.

Ἀκόμα καὶ τὸ φιλοσοφικὸ δράμα του γιὰ τὸ βιβλικὸ θέμα τοῦ Κάιν («Κάιν», 1821), εἶναι διαποτισμένο ἀπὸ τὸ πολιτικὸ πάθος. Στὸ δράμα αὐτό, οἱ ἀντιθέσεις τῆς Βυρωνικῆς δημιουργίας βρίσκουν τὴν ὑψίστη ἐκφρασὴ τους. Στὸν «Κάιν» βαθαίνουν τὰ κίνητρα τῆς «μελαγχολίας», πού ἤδη στὸν «Μάνφρεντ» εἶχαν πάρει μιὰν ὀρισμένη μορφή : μιὰ ἀμφιβολία μπροστὰ σὲ ὅλα καὶ γιὰ ὅλα, πού πλησιάζει τὰ ὅρια τῆς ἀπελπισίας σχεδόν, ἓνα ἀνώτατο μέτρο Σκέψης πού φθάνει ὡς τὸν νιχιλισμό. Παράλληλα, ὅμως, ὁ Μπαίρον δείχνει, ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ἐπαναστατικοῦ στοχασμοῦ τῶν Διαφωτιστῶν, ὅτι εἶναι ἀδύνατο γιὰ τὸν ἥρωα νὰ συμβιβασθῇ μὲ μιὰν ὑπαρξὴ πού δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς λογικῆς. Ἀποκροῖει καίθε τι πού δὲν ἀντέχει στὴν δοκιμασία τῆς λογικῆς καὶ ξεσκίζει τὸν πέπλο τοῦ θρύλου γιὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τελικὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀτρόμητης ἀνθρώπινης σκέψεως στὴν προσπάθειά της νὰ εἰσχωρήσῃ ὡς τὴν

«οὐσία τοῦ πράγματος». Τὸ φλογερὸ αὐτὸ ἔργο, ποὺ κηρύττει τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ θεοῦ, εἶναι γιομάτο ἀπὸ ἀθεϊστικὴ ἀρνησιμὴ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ Θεοῦ· ἀρνιέται τὸ δικαίωμα στὴν θεότητα νὰ κατευθύνῃ τὶς τύχες τῶν ἀνθρώπων, καί, μάλιστα, αὐτὴ τούτῃ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ θεοῦ. Πίσω ἀπ' αὐτὸ τὸ γενικὸ φιλοσοφικὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος, πίσω ἀπὸ τὶς μορφὲς τοῦ Κάιν καὶ τοῦ Ἄβελ κρύβεται ἓνα ἐπίκαιρο πολιτικὸ νόημα, μιὰ διαμαρτυρία κατὰ τοῦ ἀντιδραστικοῦ, ἀντικοινωνικοῦ ρόλου τῆς Θρησκείας, κατὰ τῶν θρησκευτικῶν θρύλων, ποὺ σκοπὸν ἔχουν νὰ ἐνδυναμώσουν μέσα στὸν ἄνθρωπο τὴν ὑπακοή καὶ τὴν ταπεινότητα μπροστὰ σ' ὅ,τιδήποτε—στὸ «πεπωμένο» (νὰ ποῦμε). Στὸ τέλος τοῦ δράματος, τὸ κύριο θέμα (τοῦ νοήματος τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως) παίρνει μιὰν ἰδιαίτερη ὀξύτητα, ποὺ διαποτίζει ὁλόκληρο τὸ ἔργο. Ὁ Κάιν, ποὺ φεύγει στὴν ἔξορία, παίρνει μαζί του αὐτὸ τὸ ἄλυτο πρόβλημα. Ὁ Μπαίρον πλησιάζει τὴν λύση του, μὲ τὸ νὰ ἀντλή ὑλικὸ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀντιδράσεως, ἀπὸ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὸ δίκαιο καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ Ἰταλικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ, ἐπίσης, λαοῦ, ποὺ τὸν ὑπερέτησε μὲ τὸ ἔργο του.

Ὁ στενὸς δεσμὸς του μὲ τὸ ἰταλικὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα ἐξύπνησε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Μπαίρον γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῆς Ἰταλίας. Ὁ Μπαίρον ἔγραψε τὶς ἱστορικὲς τραγωδίες «*Μαρίνο Φαλιέρο*» (1820) καὶ «*Οἱ δυὸ Φόσκαρι*» (1821). Ἡ πρώτη τραγωδία εἶναι γιομάτη ἀπὸ ἐπίκαιρο πολιτικὸ περιεχόμενον, ἂν καὶ πραγματεύεται ἓνα θέμα τῆς ἰταλικῆς ἱστορίας τοῦ 14ου αἰῶνα. Στὸ κέντρο τῆς τραγωδίας βρίσκεται ὁ Δούκας τῆς Βενετίας Μαρίνο Φαλιέρο, ὁ ὁποῖος ἡγεῖται μιᾶς συνωμοσίας ποὺ στρέφεται ἐναντίον τῆς κυρίαρχης ἀντιλαϊκῆς κλάσσης. Μαντεύει κανεὶς ὅτι τὸ δράμα βρίσκεται σὲ στενὴ σχέση μὲ τὴν τύχη τῶν Καρμπονάρων. Στὴν γόνιμη, ἀπὸ τὸν ζωντανὸ πολιτικὸ ἀγῶνα, δημιουργία τοῦ Μπαίρον, παρουσιάζεται τὸ θέμα τοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, τὸ ὁποῖον ὁ Μπαίρον ἀναπτύσσει μὲ μεγάλη δραματικὴ δύναμη στὴν τραγωδία του «*Οἱ δυὸ Φόσκαρι*». Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι τ' ὅτι ὁ Μπαίρον ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα ἄσματα τοῦ «*Τσάιλντ Χάρολντ*» ἐκφράζει τὸ θέμα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα σὰν ἐλατήριο δραστηρίου ἀγῶνα κατὰ τῆς καταπιέσεως. Ἡ ἀληθινὴ ἀξία καὶ τὸ μεγαλεῖο ἑνὸς ἀνθρώπου μετρεῖται ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν πίστη του πρὸς τὴν πατρίδα του.

Ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικοὺς ποιητὲς τῆς Λίμνης (τοὺς Λακιστῆς), ὁ Μπαίρον ἐρείδεται στερεὰ στὶς παραδόσεις τοῦ Κλασσικι-

σμοῦ. Ὀνειρεύεται τὴν δημιουργία ἑνὸς «ὀμαλοῦ», δηλαδή: κτισμέ-
νου πάνω στὶς κλασσικὲς ἀρχές, ἀγγλικοῦ δράματος, — ἑνὸς δράματος μὲ
ὑψηλῶν ἰδεῶν περιεχόμενο, ποὺ νὰ ἀπευθύνεται στὰ πολιτικὰ αἰσθη-
ματα τοῦ ἀναγνώστη του. Ὁ Μπάιρον ἤθελε νὰ γίνῃ ὁ συγγραφέας
μιας «αὐστηρὰ δημοκρατικῆς τραγωδίας». Ἀξιοποιεῖ τὶς παραδόσεις
τοῦ ἐπαναστατικοῦ Κλασικισμοῦ καὶ τὶς ἀντιτάσσει στὴν πολὺπλοκὴ
καὶ συγχυσμένη μορφή τῶν ἀντιδραστικῶν ρομαντικῶν. Αὐτὸς εἶναι
καὶ ὁ κυριώτερος λόγος τῆς τοποθετήσεώς του ἔξω ἀπὸ τὶς «παλαιῆς
μόδας» παραδόσεις τοῦ Κλασικισμοῦ.

Ὁ ἀγὼνας ἐναντίον τῶν ἀστυνομικῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἐδέ-
σμευαν τὶς ζωντανὲς κοινωνικὲς δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, τ' ἀνηλεῆ σα-
τυρικὰ χτυπήματά του ἐναντίον τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καθὼς καὶ τὸ
ξεσκέπασμα τοῦ ἀντιλαϊκοῦ χαρακτῆρα ὄχι μόνον τῆς φεουδαρχικῆς
κυριαρχίας ἀλλ' ἀκόμη καὶ τῆς κυριαρχίας τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἀποτε-
λοῦν τὸ περιεχόμενο τῆς πολιτικῆς σάτυρας τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς
ζωῆς τοῦ Μπάιρον («Ἡ ἐποχὴ τοῦ μπρούτζου» 1823, «Τὸ δράμα
τῆς Κρίσεως» 1822, «Δὸν Χουὰν» 1819-1824). Ὁ Μπάιρον γίνεται
ὁ κήρυκας τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν :

*Τὸ μπράτσο σας νὰ θυώσετε μονάχι
καὶ θὰ σκιστεῖ τὸ δίχτυ σας, φαρμάκι
ποὺ δὲ βολεῖ μηδὲ χολὴ νὰ βλάψει.
Ἄκου, λαὲ ἀγαθὲ — ὄχι, ἀκούσετε ὄλοι
οἱ λαοί, τὰ λόγια αὐτὰ ποὺ σᾶς μιλοῦ
μὲ χτυπήματα γρήγορα χτυπᾶτε!*

(«ΔΟΝ ΧΟΥΑΝ», Ἄσμα IX, XXVIII)

Ἀπὸ τὴν ὀμιχλώδη, ἀλληγορικὴ περιγραφή ποὺ ἐκφράζει τὴν
ἀντίδραση, εἰς τὸν «Μάνφρεντ», στὸ πρόσωπο τοῦ Ἄριμάν, τῆς ἐν-
σαρκώσεως τοῦ «παγκόσμιου κακοῦ», ὁ Μπάιρον μὲ τὸ ποίημα «Ἡ
ἐποχὴ τοῦ μπρούτζου» περνάει σὲ μιάν, ὀξύτερη πολιτικά, συγκεκρι-
μένη ἱστορικά, σάτυρα τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καθὼς καὶ τῶν ἐμπνευ-
στῶν καὶ ἀρχηγῶν της. Ὁ Μπάιρον ἀποκαλύπτει τὸν ἀντιλαϊκὸ, ἀν-
τεπαναστατικὸ χαρακτῆρα τοῦ μοναρχικοῦ συνεδρίου τῆς Βερόννας, τὸ
ὁποῖον εἶχε συγκληθεῖ γιὰ νὰ προετοιμάσῃ, κατόπιν σχεδίου, τὸ
στραγγάλισμα τοῦ λαϊκοῦ κινήματος στὴν Εὐρώπη. Στὴν πολιτικὴ
σάτυρα τοῦ Μπάιρον ἡ Ἀγγλία παρουσιάζεται σὰν χώρα ὕπου ὁ λαὸς
μέρος τοῦ ὁποίου εἶναι «οἱ φόροι καὶ τὰ χρέη», γίνεται ἀντικείμενο
σκληρῆς ἐκμεταλλεύσεως, σὰν μιὰ χώρα ὕπου πλεονέκτες χωροδυσπία

τες καὶ γαιοκτήμονες μετατρέπουν τὰ βάσανα καὶ τὴν δυστυχία, πὸν εἶχεν ὑποφέρει ὁ λαὸς κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντος, σὲ πηγὴ προσωπικοῦ πλουτισμοῦ. Στὸ ποίημα «Τὸ δράμα τῆς Κρίσεως» ὁ Μπάιρον παραδίδει τὸν ποιητὴ Σαουθέου καὶ τὶς δυνάμεις τῆς ἀγγλικῆς ἀντιδράσεως, μὲ τὶς ὁποῖες ὁ τελευταῖος αὐτὸς βρισκόταν σὲ στενὲς σχέσεις, σὲ μιὰν ἀνηλεῆ σατυρικὴ χλεύη.

Τὸ σημαντικώτατο ἔργο τοῦ Μπάιρον, τὸ κορύφωμα τῆς δημιουργικῆς πορείας του, εἶναι ὁ «Δὸν Χουάν», τὸ μνημειώδες ρεαλιστικὸ ἔπος του. Τοῦ ἔργου του αὐτοῦ προηγήθηκε τὸ εὐθύμο ποίημα «Μπέππα» (1818), ὅπου ἀποκαλύπτεται ὀλοκληρωμένα ἢ ρεαλιστικὴ δεξιότητι τοῦ ποιητῆ. Στὸ ἔπος «Δὸν Χουάν» ὁ Μπάιρον προσφέρει μιὰν πρωτότυπη παραλλαγή τοῦ θέματος «Δὸν Χουάν». Τὸν ποιητὴ γοητεύει λιγώτερο ὁ κάπως ἀνέκφραστος, κατὰ βιάθος, ἥρωας καὶ πολὺ περισσότερο ἢ ἔντονα κοινωνικο-ἱστορικὴ κατεύθυνση τοῦ ἔργου. Ὁ Μπάιρον χρησιμοποιεῖ μὲ μεγάλη δεξιότητι, σὰν κίνητρό του, τὶς περιηγήσεις τοῦ ἥρωα, γιὰ νὰ τὸν φέρη σ' ἐπαφὴ μ' ἕνα μεγάλο ἄριθμὸ προσώπων καὶ γεγονότων. Ζητήματα πὸν πρωτότερα εὑρισκαν στὸν Μπάιρον μιὰν ἀφηρημένη-ρωμαντικὴ μεταχείριση, στὸ ἔπος αὐτὸ φθάνουν σὲ μεγάλα ἰδανικὰ ὕψη καὶ βρίσκουν μιὰν ρεαλιστικὴ ἐρμηνεία. Τὸ ἔπος εἶναι ἀφιερωμένο στὶς περιπέτειες τοῦ νεαροῦ Ἰσπανοῦ Δὸν Χουάν, στὴν φυγὴ του ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, στὸν εἰδυλλιακὸ ἔρωτα τοῦ ἥρωα, στὴ διαμονή του σ' ἕνα χαρέμι, στὴ συμμετοχή του στὴν εἰσβολὴ τοῦ Ἰσμαίλ, στὴν ὑπηρεσία του εἰς τὴν αὐλὴ τῆς Αἰκατερίνης τῆς Β' καὶ στὴν ἄφιξη τοῦ ἥρωα εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ Μπάιρον σχεδίαζε ν' ἀφήσῃ τὸν ἥρωά του νὰ πεθάνῃ στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν Γαλλικὴ Ἰσπανία. Ἀπὸ τὰ 24 ἄσματα τοῦ ἔπους, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τοῦ ποιητῆ, ἐγράφησαν τὰ 16 ὀλόκληρα κ' ἕνα μέρος ἀπὸ τὸ 17ο ἄσμα. Τὸ ποίημα εἶναι γιομάτο ἀντιθέσεις, ἐκφράζει ἐπίσης τὸν σκοτεινὸ σκεπτικισμὸ τοῦ Μπάιρον καὶ τὴν νυχελιστικὴ του ἀντίληψη γιὰ τὴν «ἀνθρώπινη φύση». Εἶναι ὡς εἴναι, κάθε τι πὸν ἔδωσεν ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ πρόοδος εἰς τὸν ἄνθρωπον, ν' ἀπορρίπτονται ἀπ' αὐτόν, καὶ παρουσιάζεται σὰν σκλάβος κτηνωδῶν παιδῶν καὶ ἐπιθυμιῶν. Ἀλλὰ περισσότερο ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ τοῦ ἔργου του ὑπερέχει ἢ ἄλλη πὸν ἐκφράζει τὸ πάθος του, τὴν ἀληθινὴ του δύναμη. Στὸν «Δὸν Χουάν» ὁ Μπάιρον παρουσιάζεται σὰν ὁ κήρυκας τῆς ἐλευθερίας, ὁ ποιητὴς καὶ λαϊκὸς ἡγέτης, ὁ πρόμαχος τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν λαῶν, ὁ ἐχθρὸς τῆς τυραννίας καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ, σ' ὅλα τὰ ὕψος τοῦ μεγαλείου του. Ὁ ρεαλισμὸς στὸ ἔπος τοῦ «Δὸν Χουάν» παρουσιάζεται εἰς τὴν βαθιὰ διεξόδου τοῦ ποιητῆ στὶς κοινωνικὰς

σχέσεις τῆς ἀστικο - ἀριστοκρατικῆς κοινωνίας, στὴν ἀποκάλυψη τῶν ἰδεολογικῶν προθέσεών της, στὸ ξεφάνερωμα τῆς ὑποκριτικῆς ἠθικῆς της. Ὁ ρεαλισμὸς τοῦ ἔργου ἀποκαλύπτεται ἐπίσης στὸ ξεφάνερωμα τῆς παντοδυναμίας τοῦ χρήματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀντικείμενον λατρείας τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ὁ Μπάιρον μαστιγώνει τὴν ἠθικὴ κατάπτωση τῶν κυριάρχων τάξεων τῆς Ἀγγλίας, γιὰ τὶς ὁποῖες τὸ κεφάλαιο ἐνσαρκώνει τὸν ἀνώτατο νόμο καὶ τὴν δικαιοσύνη. Στὸν πούλημένο, διεφθαρμένο κόσμον τῶν μπακάληδων καὶ στοὺς ψευτοευλαβεῖς ὑποκριτὲς, ὁ ποιητὴς ἀντιτάσσει τὴν πίστη τοῦ στὸν λαὸ καὶ στὴν μεγάλην ἀπελευθερωτικὴν ἀποστολήν του. Στὸν «Λὸν Χουάν» φαίνεται τὸ πολὺπλευρο ποιητικὸ δαιμόνιο τοῦ Μπάιρον, φωτισμένο ἀπὸ ἀνηλεῆ σαρκασμὸ, θανάσιμη εἰρωνία, ὑψηλὸ πολιτικὸ πάθος καὶ βαθύτατων αἰσθημάτων λυρική διαύγεια.

Ὁ θάνατος τοῦ ποιητῆ διέκοψε τὴν ἐργασία του πάνω στὸν «Λὸν Χουάν». Τὸ 1823 τὸ φλογερὸ αἶσθημά του γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τοῦ καταπιεστοῦ της, τὴν Τουρκία, ἔφερε τὸν Μπάιρον στὸν ἑλληνικὸ στρατό. Ἐξόπλισε μὲ δικά του μέσα ἓνα πολεμικὸ πλοῖο, καί, ἀργότερα, στρατολόγησε 500 στρατιῶτες τοὺς ὁποίους ἐντυσεν ἐπίσης. Ὁ Μπάιρον ἔδειξε σημαντικὲς ὀργανωτικὲς ἱκανότητες : πᾶσχιζεν ἀκούραστα γιὰ τὴν ἔνωση τῶν διαμοιρασμένων ἑλληνικῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἀρχηγῶν τους, οἱ ὁποῖοι δὲ μποροῦσαν νὰ ἔρθουν σὲ μιὰ συμφωνία μεταξύ τους. Ὁ πυρετὸς τὸν ἀνήρπασε στὸ ἀποκορύφωμα τῆς δραστηριότητάς του καὶ πέθανε στίς 19 Ἰανουαρίου 1824 στὸ Μεσολόγγι. Ἡ Ἑλλάδα ἐτίμησε τὸν θάνατό του μὲ ἐπίσημο ἔθνικὸ πένθος, γιομάτη εὐγνωμοσύνη καὶ μένοντας πιστὴ στίς παραδόσεις της.

Ὁ ἀντιδραστικὸς ἀγγλικὸς τύπος κατεδίωξε τὸν Μπάιρον ἀκόμη καὶ μετὰ τὸν θάνατό του. Σήμερα ἀκόμη, στὴν ἐποχὴ τῆς παρακμῆς τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀστικὴ ἀγγλικὴ ἐπιστήμη τῆς Λογοτεχνίας, βασισμένη πάνω στὴν ἰδεαλιστικὴ θεωρία τῆς «καθαρῆς Τέχνης», χαρακτηρίζει τὸν Μπάιρον σὰν ἓναν «μέτριο» ποιητὴ, ποὺ οἱ στίχοι του εἶναι μιὰ στιχουργημένη παράφραση τῶν πολιτικῶν του ἀντιλήψεων. Σημαντικὰ μεγαλύτερη κατανόηση, παρ' ὅση στὴν πατρίδα του, συνάντησεν ὁ Μπάιρον στὰ μορφωμένα προοδευτικὰ στρώματα ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ὅπως τῆς Ρωσσίας. Οἱ ρῶσσοι ποιητὲς Πούσκιν, Λιέρμοντωφ καὶ Ρυλιέγιεφ καθὼς καὶ οἱ ἐπαναστατικοὶ δημοκρατικοὶ κριτικοὶ Μπιελίνσκι, Ντομπρολιούμωφ καὶ Τσερνυτσιέβσκι ὑπῆρξαν φλογεροὶ θαυμαστὲς τοῦ Μπάιρον. Ὁ Πούσκιν θεωροῦσε τὸν ἀγγλο ποιητὴ σὰν τὸν εἰσηγητὴ τοῦ πνεύματος τῆς γενεᾶς του καὶ εἶπε γι'

αὐτὸν ὅτι ἦταν «μεγάλος, βαθὺς καὶ σκοτεινός» ὅπως ὁ ὠκεανός. Ὁ Μπιελίνσκι εἶδε στὸν Μπάρον ἕναν «ἄμετρα κολοσσιαῖο ποιητή», ἕναν Προμηθεά ἀπέραντης ρωμαλαιότητας, ποὺ ἡ ποίησή του ἀποτελεῖ μιὰν ἀλησμόνητη σελίδα στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας.

Ὁ δημοκρατικὸς ἀναγνώστης διατήρησε πάντα τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Μπάρον. Ἢδη τὸ 1845 ἔλεγε ὁ Ἐνγκελς: «Ὁ Σέλλεϋ καὶ ὁ Μπάρον, μὲ τὴν φλόγα τῶν αἰσθημάτων τους καὶ μὲ τὴν πικρὴ σάτυρό τους τῆς τωρινῆς κοινωνίας βρίσκουν τοὺς περισσότερους ἀναγνώστες τους ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες».

Ἡ σοβιετικὴ ἐπιστῆμη τῆς Λογοτεχνίας θεωρεῖ τὶς ἀντιθέσεις κατὰ ὑπεύχον στὸ ἔργο του, σὰν ἀπεικόνιση τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων καὶ τρέφει, χωρὶς νὰ παραγνωρίζει τὴν σκοτεινὴ τραγικότητα καὶ τὸν ἀτομικισμὸ τῶν ἀντιλήψεών του, μεγάλη ἐκτίμηση γιὰ τὶς δίχως συμβιβασμοὺς τιτανικὲς μορφές του.

D. D. ΒΛΑΓΟΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΟΥΣΚΙΝ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

PUSCHKIN, Alexander Sergejewitsch [26 Μαΐου (6 Ἰουνίου) 1799 — 29 Ἰανουαρίου (10 Φεβρουαρίου) 1837] — μέγας ρώσος ποιητής, ἰδρυτής τῆς νεωτέρας ρωσικῆς λογοτεχνίας, προσδιορίσας μὲ τὸ ἔργο του τοὺς νόμους τῆς ρωσικῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας. Ὁ Πούσκιν ἐγεννήθηκε στὴν Μόσχα ἀπὸ παλιὰ μισοπτωχευμένη οἰκογένεια εὐγενῶν. Ὁ πατέρας του, Σεργκιέι Λβόβιτς Πούσκιν (1770-1848), ὑπῆρξε στὰ νεῖα του ἀξιωματικὸς τῆς φρουρᾶς καί, ἀργότερα, ταγματάρχης σ' ὑπηρεσία στὸ ἐξωτερικόν. Ἡ μητέρα τοῦ Πούσκιν, Ναντέσντα Ὀσσίποβνα, τὸ γένος Ἀννιμπαλ (1775 - 1836), ἦταν ἐγγονὴ τοῦ «μαύρου τοῦ Μεγάλου Πέτρου», τοῦ Ἀ. Ὁ. Ἀννιμπαλ, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἀνώτερος στρατιωτικὸς ὑπάλληλος στὴν ὑπηρεσία τοῦ Πέτρου τοῦ Α'. Ὁ θεῖος τοῦ Πούσκιν, Β. Λ. Πούσκιν, ὑπῆρξε ἀφισημένιος ποιητὴς στὴν ἐποχὴ του. Στὸ οἰκογενειακὸ σπιτί τοῦ Πούσκιν ἐσύχναζαν οἱ συγγραφεῖς Ν. Μ. Καραμζίν, Ἰ. Ἰ. Ντμητρίεφ, Β. Ἀ. Σουκόβσκι καὶ Κ. Ν. Μπατγιούσκι. Ὁ δοῦλος φίλακας τοῦ Πούσκιν, ὁ Νικήτα Κόσλωφ (πὸ τοῦ χρησίμευσε σὰν πρότυπο γιὰ τὸν Σάβελγιτς στὴ νουβέλλα του «Ἡ κόρη τοῦ λοχαγοῦ») καὶ ἰδιαίτερα ἡ παραμύθια καὶ τραγούδια. Ὁ Πούσκιν, ἀπὸ παιδὶ ἀκόμα, διακρίθηκε γιὰ τὴν ἀσυνήθιστη ἀγάπη του στὸ διάβασμα. Ἡ γνωριμία του μὲ τὰ ἔργα τοῦ Βολταίρου ἔγινε, ἐπίσης, στὰ παιδικὰ χρόνια του. Τὰ χρόνια, ἀπὸ τὸ 1811 ὡς τὸ 1817, ὁ Πούσκιν τὰ πέρασε στὸ Λύκειο τοῦ Τσάρκοιε Σέλο (ἡ πόλη αὐτὴ σήμερον φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ), μίαν σχολὴ ἰδιωτικὴ γιὰ τοὺς προνομιούχους. Ἡ διαμονὴ του στὸ Λύκειο, πὸ ἀπὸ τὸ 1811 ὡς τὸ 1814 τὸ διηύθυνε ὁ Β. Φ. Μαλινόβσκι, ἓνας ἄνδρας μὲ προοδευτικὲς, φωτισμένους ἀντιλήψεις, ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλο γιὰ τὴν διαμορφωνόμενὴ κοσμοθεωρία τοῦ Πούσκιν. Ἀπὸ τὴν διδασκαλία πολλῶν καθηγητῶν του, ἰδιαίτερα, ὅμως, ἀπὸ τὸ μᾶθημα τοῦ καθηγητοῦ

τῶν «ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν» ἐπιστημῶν Ἄ. Π. Κουνίτιν, οἱ τρόφιμοι τοῦ Λυκείου ἀντλήσαν φιλελεύθερα διδάγματα, τὰ ὅποια συγγένευαν μὲ τὶς παραδόσεις τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς σκέψεως τῶν διαφωτιστῶν καὶ μὲ τὶς ἐναντίον τῆς δουλείας ἰδέες τοῦ Ἄ. Ν. Ράντιτσεφ. Ἐναν σημαντικό ρόλο στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ Πούσκιν ἔπαιξεν ἡ πατριωτικὴ ἐξέγερση, τὴν ὅποια εἶχε προκαλέσει ὁ πάτριος πόλεμος τοῦ 1812. Ὁ Πούσκιν ἦταν ἡ ψυχὴ ὅλων τῶν λογοτεχνικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Λυκείου. Ἐπαιρνε μέρος σὲ λογοτεχνικοὺς κύκλους, σὲ χειρόγραφες ἡμερίδες καὶ σὲ συλλογικὰς ἐκδόσεις. Ὑστερα ἀπὸ τὴν δημοσίευσή τῆς ἐπιστολῆς «Σὲ φίλον στιχοποιόν» στὸ «Βιέστνικ Γιεβρόπν» («Εὐρωπαϊὸς ἀγγελιαφόρος») τοῦ 1814, οἱ στίχοι τοῦ Πούσκιν ἀρχισαν νὰ ἐμφανίζονται συστηματικὰ στὸν τύπο. Στις 8 Ἰανουαρίου 1815, ὁ Πούσκιν, ἐπ' εὐκαιρία τῶν δημοσίων ἐξετάσεων τοῦ Λυκείου, ἀνέγνωσε τὸ ποίημά του «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ Τσάρσκοϊε Σέλο», τὸ ὅποιο συνδεόταν ἄμεσα μὲ τὸ θέμα τοῦ πατρίου πολέμου τοῦ 1812. Μὲ τὸ ποίημα αὐτὸ κέρδισε τὴν ἀναγνώριση τοῦ ποιητῆ Γκ. Ρ. Ντερσάβιν, πού παρευρισκόταν στις ἐξετάσεις. Ἀπὸ τότε, ἤδη, μὲ τὴν συνείδηση τῆς πατριωτικῆς περηφάνειας τοῦ Πούσκιν, ὁ ὅποια εἶχε φλογισθεῖ ἀπὸ τὴν ἥρωικὴ δράση τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, συνδέθηκε ἡ διαμαρτυρία κατὰ τῶν καταπιεστῶν τοῦ λαοῦ καὶ τὸ μῖσος ἐναντίον τῆς «σκλαβιῆς», πράγμα πού βρῆκε τὴν τελικὴν ἔκφρασή του στὸ ἐπίγραμμα γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο τὸν Α' («Πρὸς τοὺς δύο Ἀλεξάνδρους Παύλοβιτς») καί, κυρίως, στὸ ποίημά του «Πρὸς Λυκίον». Ὁ Πούσκιν κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του στὸ Λύκειο πῆρε ἐνεργητικὰ μέρος στὸν ἀγῶνα μιᾶς ομάδας προοδευτικῶν συγγραφέων, οἱ ὅποιοι εἶχαν συνασπισθεῖ στὸν λογοτεχνικὸ κύκλο «Ἀρσάμας» ἐναντίον τοῦ μετώπου τῆς λογοτεχνικῆς ἀντιδράσεως, τοῦ κύκλου, δηλαδή, τῆς «Στρογγύλης τραπέζης τῶν φίλων τῆς ρωσικῆς γλώσσης», ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου βρισκόταν ὁ Ἄ. Σ. Σίσκοφ. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1817 ὁ Πούσκιν ἐτελείωσε τὶς σπουδές του στὸ Λύκειο καὶ τοῦ ἀνατέθηκε ὑπηρεσία στὸ Κολλέγιο Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων, ὅπου ὑπηρετοῦσεν, ἐπίσης, καὶ ὁ Ἄ. Σ. Γκριμπογιέντωφ. Μεγάλῃ σημασίᾳ γιὰ τὸν Πούσκιν ὑπῆρξεν ἡ συναναστροφή του μὲ τὸν Π. Γ. Τσααντάγιεφ, οἱ φιλελεύθερες συζητήσεις τους γιὰ τὸν ζυγὸ τῆς δουλείας, γιὰ τὸ μέλλον τῆς πατρίδας τους, γιὰ τὸ καθῆκον τοῦ πολίτη. Τὴν ἐποχὴν αὕτῃ ἡ πολιτικὴ ἀντίδραση εἶχε μεγαλώσει στὸν τόπο, τὸ δόγμα τοῦ Ἀρακτσέιεφ εἶχε ἰσχυροποιηθεῖ. Σὰν ἀντίβαρο αὐτὸ εἶχε μεγαλώσει καὶ ἡ ἐχθρική διάθεση τῶν λαϊκῶν μαζῶν κατὰ τῆς δουλείας καθὼς καὶ οἱ ἀντιπολιτευτικὰς ἰδέες στοὺς προοδευτικοὺς

κύκλους τῶν εὐγενῶν. Σχηματίσθησαν μυστικὲς πολιτικὲς ἑταιρίαι γιὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς δουλείας (τὸ 1816 ἢ «Ἐνωσις Σωτηρίας», τὸ 1818 ἢ «Ἐνωσις διὰ τὴν εὐημερίαν»). Μερικοὶ φίλοι τοῦ Πούσκιν ἀπὸ τὸ Λύκειο, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ὁ Ἰ. Ἰ. Πούστσιν, ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ στενοὺς φίλους τοῦ Πούσκιν, συνέστησαν μιὰ μυστικὴν ἑταιρίαν. Σύμφωνα μετὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πούστσιν ὁ Πούσκιν συμμεριζόταν ἀπόλυτα τὶς πεποιθήσεις τῆς ἑταιρίας αὐτῆς. Γρήγορα ἔγινε μέλος τοῦ κύκλου »Πράσινη λάμπα«, ποὺ ἦταν ὁ λογοτεχνικὸς κλάδος τῆς «Ἐνώσεως διὰ τὴν εὐημερίαν». Ἡ ἐλευθερόφρονη λαϊκὴ ποίηση τοῦ Πούσκιν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἀντικαθρεφτίζει τὶς ἰδέαι τοῦ κινήματος τῶν Δεκεμβριστῶν. Τότε ἐργαζόταν ἐπίσης ἐπάνω στὸ ποίημά του «*Ρουσλὰν καὶ Λιουντμίλα*» ποὺ τὸ εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λυκείου, μὰ ποὺ δὲν τὸ τελείωσε παρὰ τὸ 1820, ὅποτε δημοσιεύθηκε κιάλας.

Ἡ ἀπήχηση ποὺ εἶχαν οἱ πολιτικοὶ καὶ ἀντιθρησκευτικοὶ στίχοι καὶ τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Πούσκιν στὴν κοινωνία—κυκλοφοροῦσαν σὲ χειρόγραφα ἀπὸ χέρι σὲ χέρι—ἐξόργησαν τὸν Ἀλέξανδρο Α΄; ὁ ὁποῖος ἀποφάσισε νὰ ἐξορίσῃ τὸν Πούσκιν στὴν Σιβηρία ἢ στὸ μοναστήρι τοῦ Σολοβτσέκ, χάρις ὅμως στὶς προσπάθειαι φίλων τοῦ ποιητῆ, ποὺ διέθεταν μεγάλην ἐπιρροή, ἡ ποινὴ αὐτὴ μεταβλήθηκε σὲ ἀποστολὴ τοῦ ποιητῆ στὴν νότιο Ρωσσία καὶ πῆρε ὑπηρεσιακὴ μετάθεσι γιὰ τὸ Λίκατερίνοσλάβ (στὴ γραμματεία τοῦ στρατηγοῦ Ἰ. Ν. Ἰνσῶφ). Μετὰ τὴν ἀφίξή του (τὸν Μάιο τοῦ 1820) ὁ Πούσκιν ἀρρώστησε βαρῶς ἀπὸ ἐλονοσία. Ὁ Ἰνσῶφ, ποὺ συμπάθησε τὸν ἐξόριστο ποιητῆ, τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ταξιδέψῃ, γιὰ νὰ θεραπευθῆ, στὸ Μινεράλνυγιε Βόντυ, στὸν Καύκασο, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν συντροφίαν τοῦ στρατηγοῦ Ν. Ν. Ραγιέβσκι καὶ τῆς οἰκογενείας του. Ἀπὸ κεῖ ὁ Πούσκιν ταξίδεψε μετὰ τὸν Ραγιέβσκι στὸ Γουρσοῦφ, στὶς νότιαι ἀκτὲς τῆς Κριμαίας. Τὴν 21 Σεπτεμβρίου 1820 ἔφτασε στὸ Κίσινιωφ (ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ ἡ γραμματεία τοῦ Ἰνσῶφ ὁ Ἰνσῶφ εἶχε ὀνομαστεῖ ἐπιτροπικὸς διοικητῆς τῆς Βεσσαραβίας). Ὁ Πούσκιν ἔμεινε στὸ Κίσινιωφ ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1820 ὡς τὸν Ἰούλιον τοῦ 1823.

Τὰ πρῶτα χρόνια τῆς τρίτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνα ὑπῆρξαν μιὰ ἐποχὴ προόδου τῶν ἀντιφραουδαρικῶν καὶ ἐθνικαπελευθερωτικῶν κινήσεων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης (ἰσπανικὴ ἐπανάστασις 1820-1823, ἐπανάστασις στὴν Ἰταλία 1820-1821, ἐπανάστασις στὴν Πορτογαλία 1820). Τὸ 1821 ξέσπασε ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις μετὰ ἀρχηγό της τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντη, τὸν ὁποῖον ὁ Πούσκιν ἐγνώριζε προσωπικά. Τὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα στὴν Ρωσσία μεγάλωνε ἀσυγκράτητα. Οἱ

ἐπαναστάσεις τῶν χωρικῶν πλήθαιναν στὴν Οὐκρανία, στὴ Βεσσαραβία κλπ. Ὁ Πούσκιν ζοῦσε στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς προετοιμασίας τῆς ἐνόπλου ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ τσαρισμοῦ, — προετοιμασίας - ἔργου τῶν μελῶν τῶν μυστικῶν ἐταιριῶν. Πέρασε κάπου δύο μῆνες (τέλη 1820, ἀρχὲς 1821) σ' ἓνα κέντρο τῆς Ἐνώσεως τοῦ Νότου, ποὺ εἶχε σχηματισθεῖ τότε καί, μάλιστα, στὸ κτῆμα τοῦ δεκεμβριστοῦ Β. Λ. Νταβύντωφ, στὸ χωριὸ Καμένκα (στὸ κυβερνεῖο τοῦ Κιέβου, τῆς περιοχῆς τοῦ Κιρόβογκραντ σήμερον). Ὁ Πούσκιν συναναστρεφόταν καθημερινὰ μὲ τὰ μέλη τοῦ μυστικοῦ συνδέσμου τοῦ Κίσινιωφ (Β. Φ. Ραϊέβσκι, Μ. Φ. Ὀρλόφ κ. ἄ.) καὶ συναντιόταν μὲ τὸν ἀρχηγὸ τῆς Ἐνώσεως τοῦ Νότου Π. Ι. Πέστελ. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Πούσκιν ἦταν ἐξαιρετικὰ ριζοσπαστικῆς. Ἐνας ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του στὸ Κίσινιωφ βεβαίωσε ὅτι ὁ Πούσκιν ἐκήρυττε δημοσίᾳ ὅτι μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια «θὰ ἔβαζε τὴ θηλειὰ στὸ λαιμὸ» τῶν ὀπαδῶν τῆς δουλείας ἀνάμεσα στοὺς τσιφλικούχους, σὲ περίπτωση ποὺ θὰ ξέσπαζεν ἡ ἐπαναστάσις στὴ Ρωσσία. Ὁ Πούσκιν κοπίασε γιὰ νὰ εἰσχωρήσῃ σὲ μυστικὴν ἐταιρεία. Οἱ Δεκεμβριστὲς φοβόνταν, πραγματικά, νὰ προσελκύσουν στὴν ὀργάνωσή τους ἓναν ἄνδρα, ποὺ ἤδη ἐθεωρεῖτο ἀμφίβολος πολιτικῶς, καὶ δὲν ἤθελαν νὰ ἐκθέσουν σὲ κίνδυνον τὸν προικισμένον ποιητὴ. Ὁ Πούσκιν ἔφερε βαρέως τὴν καταπίεση τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν κινημάτων ἀπὸ τὴν ἀντιδραστικὴν Ἱερὰ Συμμαχία, τὴν ὁποίαν εἶχαν συστήσει ὁ Ἀλέξανδρος Α' τῆς Ρωσσίας καὶ ὁ Μέττερνιχ, καὶ τὴν διάλυση τοῦ μυστικοῦ συνδέσμου τοῦ Κίσινιωφ τὸ 1822. Ἡ δραστήρια ἐπαρῆ τοῦ Πούσκιν μὲ τὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τῆς ἐποχῆς του ἀποδείχθη ἐξαιρετικὰ γόνιμη. Ἡ περίοδος τῆς ἐξουσίας του στὸν Νότον ὑπῆρξε γι' αὐτὸν μιὰ ἐποχὴ ταχείας πνευματικῆς ὀριμάνσεως, ἐπίμονης ἐργασίας, βαθιοῦ στοχασμοῦ, τοῦ κάθε τι, τέλος ποὺ συνδεότανε μὲ τὴν ἀξιοπρόσεκτη ἀντίληψη τῆς ποιητικῆς δημιουργίας του. Τὸ 1821 ὁ Πούσκιν ἔγραψε τὸ ποίημά του «Τὸ στιλέττο», ποὺ περιέχει μιὰν ἀμεση προτροπὴν σὲ δολοφονία τοῦ τσάρου, καὶ τὸ ἀντιθηρησκευτικὸ ποίημα «Ἡ Γαβριηλιάδα», ὅπου, καθὼς ἔγραψε ἀργότερα στὴν ἐκθεσὴ του ὁ Διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας Μπιμπίκοφ, «ἐπετίθετο μὲ τὰ ὄπλα τοῦ σαρκασμοῦ κατὰ τῆς ἱερότητος τῆς θρησκείας καὶ ἤναπτε τὴν φλόγα τῆς ἀνταρσίας μεταξὺ ὅλων τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας». Ὁ Πούσκιν ἔγραψε, κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἓναν μεγάλον ἀριθμὸν ὡραίων λυρικῶν ποιημάτων καθὼς τὰ ρομαντικὰ ποιήματα «Ὁ αἰχμάλωτος στὸν Καύκασο», «Οἱ ληστὲς ἀδελφοί», «Οἱ κοῦνες τοῦ σαραγιοῦ Μπαχτσὶς» καὶ τὸν «Τσιγγάνον». Στὰ ποιήματα τοῦ Πούσκιν βροῆκε τὴν ἐκφρασὴν τῆς ἡφιλελεύθερης διάθεσης τῶν προοδευτικῶν

κύκλων τῆς ρωσικῆς κοινωνίας μὲ μεγάλη πνευματικὴ δύναμη. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν ἀσυνήθιστην ἐπιτυχία τους στοὺς ἀναγνώστες τους κ' ἰδιαιτέρα μεταξὺ τῶν Δεκεμβριστῶν. Στὶς 9 Μαΐου 1823 ὁ Πούσκιν ἄρχισε τὴν ἐργασία του ἐπάνω στὸ κυριώτερο ἔργο του, στὸ μυθιστόρημά του σὲ στίχους «*Εὐγένιος Ὁμιέγκιν*», μιὰ ἐργασία ποὺ τὸν ἀπασχόλησε ὀχτὼ χρόνια. Ὁ «*Εὐγένιος Ὁμιέγκιν*» τελείωσε ὀριστικὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1831. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀρχίζουν ν' ἀντηχοῦν σκεπτικιστικοὶ καὶ ἀπαισιώδοξοι τόνοι στὴν λυρική του ποίηση, σχετικὰ μὲ τὶς ιδέες του γιὰ τὴν μοῖρα τῆς ἐπαναστάσεως («*Ὁ δαίμονας*», 1823· «*Ὁ σπορέας τῆς ἐλευθερίας*», 1823· «*Στὴ θάλασσα*», 1824, κ. ἄ.), ἀν καὶ ὁ ποιητὴς δὲν παύει νὰ ἐπικαλεῖται τὴν θύελλα τῆς ἐπαναστάσεως, ποὺ θὰ καταστρέφῃ «*τὸν ζυγὸ ἀπὸ πρόχωμα καὶ ὑδατοφράχτη*» τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς δουλείας («*Παῖός θὰ σᾶς συγκρατήσῃ, κύματα, ὅταν πᾶνω...*», 1823).

Μετὰ τὴν σύλληψη τοῦ Β. Φ. Ραϊέβσκι καὶ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀναχώρηση τοῦ Μ. Φ. Ὁρλώφ ἡ ζωὴ τοῦ Πούσκιν στὸ Κίσινιοφ γινόταν ὄλο καὶ πὺ ἀνυπόφορη. Χάρη στὶς προσπάθειες φίλων του μετατέθηκε, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1823, στὴν Ὁδησσό. Ὁ νέος προϊστάμενος τοῦ Πούσκιν, ὁ Γενικὸς Διοικητὴς τοῦ Νοβοροσσίσκ, Κόμης Μ. Σ. Βοροντσώφ, δὲν ἄργησε νὰ δείξῃ τὸ μῖσος του στὸν ἐξόριστο ποιητὴ, καὶ ὁ τελευταῖος αὐτὸς τοῦ τὸ ἀνταπέδωσε μὲ φοβερὰ ἐπιγράμματα («*Μισὸς ἄρχοντας, μισὸς ἔμπορος ὡς τώρα...*», 1824, κ. ἄ.) Στὶς ἐκθέσεις ποὺ ἔστελνε ὁ Βοροντσώφ στὴν Πετρούπολη, ζητοῦσε ἐπίμονα νὰ «*διώξουν*» τὸν Πούσκιν ἀπὸ τὴν Ὁδησσό. Ὅταν ἡ Ἀστυνομία κατάσχεσε μιὰν ἰδιωτικὴν ἐπιστολὴ τοῦ Πούσκιν, στὴν ὁποῖαν ἐξέφραζε ἀθεϊστικὲς ἀπόψεις, ὁ ποιητὴς ἀπολύθηκε ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία του, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1824, μὲ διάταγμα τοῦ τσάρου καὶ στάλθηκε πάλι ἐξορία—στὸ χωριὸ Μιχαηλόβσκοιε, ἰδιοκτησία τῶν γονέων του, στὸ κυβερνεῖο Πσκώφ. Ἐκεῖ ἔμεινε περισσότερο ἀπὸ δυὸ χρόνια, σὲ ὀλοκληρωτικὴ σχεδὸν μοναξιά μὲ τὴν «*καλὴ φίλη*» τῆς νεότητάς του, τὴν παραμύθια του Ἀρίνα Ροντιόνοβνα. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐδῶ ἔγινε δυνατὸ στὸν ποιητὴ νὰ γνωρίσῃ ἄμεσα τὴν ἀληθινὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ. Στὸ παζάρι τοῦ χωριοῦ, ὁ Πούσκιν, χωριάτικα ντυμένος καμιά φορὰ, συνὸμιλοῦσε μὲ τοὺς χωριάτες, ἄκουγε τὴν παραστατικὴ λαϊκὴ γλῶσσα· μάθαινε τὰ τραγούδια ποὺ λέγανε οἱ ζητιάνοι καὶ οἱ τυφλοὶ καὶ σημείωνε τὰ τραγούδια καὶ τὰ παραμύθια τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐπαρὴ μὲ τὸν κόσμον τῆς λαϊκῆς ποιήσεως ἐτόνωσε τὶς ψυχικὰς δυνάμεις τοῦ Πούσκιν, πρῶγμα ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα μιὰν μεγάλη πρόοδο τῆς δημιουργίας του. Στὸ Μιχαλόβσκοιε τελείωσε τὸ

ποίημα «*Ὁ τσιγγάνος*», πού τὸ εἶχε ἀρχίσει στὸν Νότο, ἔγραψε τὰ κεντρικὰ κεφάλαια τοῦ «*Εὐγενίου Ὀνιέγκιν*», τὴν ἱστορικὴ τραγωδία «*Μπόρις Γκοόντουνωφ*», τὶς δραματικὲς «*Σκηρὲς ἀπὸ τὸν Φάουσι*», τὴν στιχουργημένην ἀφήγησιν «*Κόμης Νιούλιν*», τὶς «*Ἀπομιμήσεις τοῦ Κορανίου*», τὴν «*Συνομιλία τοῦ βιβλιοπόλου μὲ τὸν ποιητὴ*», τὰ «*Λαϊκὰ παραμύθια*», τὸν «*Ἀρραβωνιαστικὸς*» καὶ τὰ «*Τραγούδια τοῦ Στιένκα Ράζιν*». Ἡ λυρική του ποίηση ἔφτασε σ' ἀπροσδόκητη ἰσχυρή («*Τὸ καμμένο γράμμα*», «*Πόθος τῆς φήμης*», «*Ἀνδρέας Σενιέ*», «*Βακχικὸ τραγούδι*», «*Σκέφτομαι τὶς μαγικὲς στιγμὲς...*», «*19 Ὀκτωβρίου*» «*Χειμωνιάτικο βράδι*», «*Ὁ προφήτης*» κ. ἄ.). Τώρα, ὅμως, ὁ Πούσκιν ἔκανε τὴν ἐμψύχισή του καὶ σὰν κριτικός. Ὑπερασπίστηκε τὴν ἐθνικὴ παράδοση τῆς ρωσικῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας («*Περὶ τοῦ προλόγου τοῦ κ. Λεμοταὶ εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Μύθων τοῦ Κρουλώφ*»· στὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνήκει ἐπίσης μεγάλος ἀριθμὸς χειρογράφων σχεδίων : «*Περὶ τῆς λαϊκότητος εἰς τὴν Λογοτεχνίαν*», «*Περὶ κλασσικῆς καὶ ρομαντικῆς ποιήσεως*» κ. ἄ.). Ταυτόχρονα ὁ Πούσκιν περίμενε μὲ ἀγωνία τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων, πού γιὰ τὴν προετοιμασία τους τοῦ εἶχε μιλήσει ὁ Πούστσιν, ὅταν, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1825, εἶχεν ἐπισκεφθεῖ τὸν ποιητὴ στὸ Μιχαηλόβσκοϊε.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν συντριβὴ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Δεκεμβριστῶν, ἡ ὁποία ἔθλιψε βαθιὰ τὸν Πούσκιν, ὁ Νικόλαος Α' ἀποφάσισε, μὲ τὶς συστάσεις τοῦ διευθυντοῦ τῆς χωροφυλακῆς Ἀ. Σ. Μπένκεντορφφ, «*νὰ κατευθίνη*» τὴν πέννα τοῦ ποιητῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀντιδράσεως. Στις 4 Σεπτεμβρίου 1825 ὁ ποιητὴς, κατάπληκτος, εἶδε νὰ τὸν παίρνουν ἀπὸ τὸ Μιχαηλόβσκοϊε καὶ νὰ τὸν μεταφέρουν στ' αὐτοκρατορικὰ ἀνάκτορα. Ὁ Νικόλαος Α' τοῦ ἐξήγησε ὅτι τοῦ ἐπέτρεψε τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν ἐξορία καὶ ὅτι θὰ τὸν ἔκανε, μάλιστα, κήνσορά του. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, ἔβεβαίωσε τὸν ποιητὴ ὅτι εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ κάμῃ μιὰ σειρὰ μεταρρυθμίσεων. Οἱ περαστικὲς ἀνταπάτες τοῦ Πούσκιν, πού βρήκανε τὴν ἔκφρασή τους στὶς «*Στροφές*» (1826), στὸ ποίημα «*Στοὺς φίλους*» (1827/1828) καὶ σ' ἄλλα του ποιήματα, τοῦ στοίχισαν ἀκριβὰ : μερικοὶ σύγχρονοί του τὸν κατηγόρησαν ὅτι εἶχε προδώσει τὶς προηγούμενες πεποιθήσεις του. Οἱ κατηγορίαι αὐτὲς ἦσαν ἀβάσιμες : τὰ φιλελεύθερα ἰδανικὰ τοῦ Πούσκιν εἶχαν μείνει ἀκλόνητα. Στις «*Στροφές*» εἶχε ζητήσῃ ἔμμεσα ἀπὸ τὸν τσάρο νὰ χορηγήσῃ ἀμνηστία σ' αὐτοὺς πού εἶχανε πάρει μέρος στὴν ἐπανάσταση. Στις ἀρχὲς τοῦ 1827 ἀπευθύνθηκε μυστικά, μ' ἓνα του ποίημα, στοὺς ἐξόριστους σὲ καταναγκαστικὰ ἔργα Δεκεμβριστῆς («*Βαίδια*

στῆς Σιβηρίας τὰ κάτεργα...») κ' ἔστειλε ἕναν χαιρετισμό, ὑπὸ μορφήν ποιήματος, στὸν Ἰ. Ἰ. Πούσκιν. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1827, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς πρώτης ἐπετείου τῆς κατατομήσεως τῶν Δεκεμβριστῶν, ἔγραψε τὸ ποίημα «Ἀρίων», ὅπου μιλάει ἀκριβῶς γιὰ τὴν πίστη του στὰ ἰδανικά τῆς ἐλευθερίας («Τοὺς παλαιοὺς ὕμνους τραγουδῶ...»). Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ ἔγραψε τὸ ποίημα «Ὁ Antschar» (1828)—μιὰ γιομάτην ὀργή διαμαρτυρία γιὰ τὴν καταπίεση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ κήνσορας τοῦ αὐτοκράτορα ἦταν χειρότερος ἀκόμη ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς κήνσορες. Ὁ ποιητὴς εἶδε ὅτι ἦταν ἐκτεθημένος σὲ πολιτικοὺς διωγμοὺς (ἐξ αἰτίας ὀρισμένων στίχων τοῦ «Ἀνδρέα Σενιέ» καὶ γιὰ τὴν «Γαβριηλιάδα» του). Βρισκότανε κάτω ἀπὸ κρυφὴ παρακολούθηση τῆς Ἀστυνομίας, ἡ ἐλευθερία τῶν κινήσεόν του εἶχε περιορισθεῖ. Ὁ πράκτορας τοῦ Μπένκεντορφ συγγραφέας Φ. Β. Μπουλγκάριν εἶχε τὴν ἄδεια νὰ προσβάλη τὸν Πούσκιν ἀτιμώρητα στὴν ἐφημερίδα «Σιεβιέρναϊα πσιέλα» («Μέλισσα τοῦ Νότου»), ποὺ ἐκδιδότανε κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τοῦ λεγομένου III Τμήματος (τῆς Μυστικῆς Ἀστυνομίας, δηλαδή) κι ὅπου ἐξέφραζε σ' ὅλους τοὺς τόνους τὴν ὀργή του γιὰ τὴν τάχα τὸ ταλέντο τοῦ Πούσκιν βρισκότανε σὲ «ὀλοκληρωτικὴ κατάπτωση». Ὁ Πούσκιν στεναχωριόταν ἐξαιρετικὰ ἐπίσης γιὰ τὴν ἀπελπιστικὴ κοινωνικὴ κατάσταση. «Τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸ 1825 ἦσαν φοβερά. Χρειαζόταν μιὰ δεκαετηρίδα κανεῖς, πρὶν δεῖ ὅτι βρίσκεται στὴν ἄθλια κατάσταση, στὴν δουλεία καὶ στὸν διωγμό, ποὺ μεγάλωναν σ' ὑψηλὸ βαθμό.»¹ Τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα τῶν Δεκεμβριστῶν εἶχε στραγγαλιστεῖ, καὶ τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα τῶν Ρασνοτσίντζεν δὲν εἶχε διαμορφωθεῖ ἀκόμα. Ἀναζητώντας ὁμοίφορες, ὁ Πούσκιν τὸ 1826]27 ἐσύναψε φιλικὲς σχέσεις μ' ἕναν ἀντιπολιτευόμενον κύκλο νέων τῆς Μόσχας, ποὺ συγκεντρωνόταν γύρω ἀπὸ τὸν φιλελεύθερο ρομαντικὸ ποιητὴ Ντ. Β. Βιεβιτινόφ. Ὁ κύκλος αὐτὸς ἄρχισε νὰ ἐκδίδη, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Πούσκιν, τὸ περιοδικὸ «Μοσκόβσκι βιέστνικ» («Ἀγγελιαφόρος τῆς Μόσχας»). Ἐπειδὴ, ὅμως, ἀπέκρουε τὴν ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴ τῆς γερμανικῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ μέρος τῶν μελῶν τοῦ κύκλου, ὁ Πούσκιν, ἀποτραβήχτηκε γρήγορα ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ. Μοναξιά καὶ θλίψη ἐκφράζει μιὰ σειρὰ ποιημάτων του, γραμμένη κατὰ τὸ δεύτερο ἡμισυ τῆς τρίτης δεκαετίας («Οἱ τρεῖς πηγές», 1827· «Ἀνάμνηση», 1828· «Δῶρο τῆς τύχης, φροῦδο δῶρο», 1828).

1.— Λ. Ι. Περζεν: «Περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν στὴν Ρωσσία», εἰς «Ἐκλεκτὰ Ἔργα», Μόσχα 1937, σελ. 339.